

Шульга Андрій Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет внутрішніх справ)

УДК 347.242

ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

У статті проаналізовано точки зору щодо визначення кримінально-правової політики. Розглянуто питання взаємодії кримінально-правової політики з різними сферами суспільного життя та її впливу на сферу охорони земельних правовідносин від злочинних посягань.

Ключові слова: кримінально-правова політика, кримінальна політика, земельні правовідносини, земельні злочини.

В статье проанализированы точки зрения относительно определения уголовно-правовой политики. Рассмотрен вопрос взаимодействия уголовно-правовой политики с разными сферами общественной жизни и её влияние на сферу охраны земельных правоотношений от преступных посягательств.

Ключевые слова: уголовно-правовая политика, уголовная политика, земельные правоотношения, земельные преступления.

Some points of view on definition of the of criminal law policy are analyzed in the article. The question of the interaction of criminal law policy with different spheres of social life is considered. It's also examined the impact of criminal law policy on the sphere of defence the land legal relationships from crimes.

Key words: criminal law politics, criminal politics, landed legal relationships, landed crimes.

Протидія злочинності як в Україні так і в інших країнах здійснюється відповідно до принципів кримінально-правової політики. Вона спрямована, насамперед, на забезпечення правопорядку та протидію злочинності шляхом встановлення кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечних діянь, застосування інших заходів кримінально-правового впливу, а також попередження злочинності. Не можна недооцінювати значення кримінально-правової політики на сучасному етапі розвитку суспільства та зводити її лише до проведення наукових дослідів, спрямованих на вирішення конкретних проблем правоохоронної діяльності. Це може призвести до неможливості передбачення окремих наслідків цих рішень та прогнозування розвитку як злочинності в цілому, так і системних методів і способів протидії їй.

Питанням формування та реалізації кримінально-правової політики у різні часи присвячували свої наукові дослідження такі вітчизняні та іноземні науковці: Л. В. Багрій-Шахматов,

М. О. Беляєв, Є. В. Благоев, В. І. Борисов, Л. Д. Гаухман, Л. М. Герасіна, О. А. Герцензон, В. К. Гришук, П. С. Дагель, О. М. Джужа, М. І. Загородніков, І. Є. Звечаровський, А. А. Карпов, М. Й. Коржанський, А. П. Коробова, О. М. Литвак, І. О. Лопашенко, Ю. Г. Ляпунов, А. А. Митрофанов, В. С. Молодцов, М. І. Мотузов, П. М. Панченко, П. Л. Фріс, Д. А. Шестаков та багато інших.

В юридичній літературі термін «політика» застосовується у різних аспектах. Найбільш поширеним є розуміння політики як організаційної та регулятивно-контрольної сфери суспільства, яка пов'язана з діяльністю державної влади з приводу функціонування та розвитку суспільства в життєво важливих соціальних сферах. У зв'язку з цим автори виділяють такі види політики, як, наприклад, внутрішню та зовнішню, соціальну, національну, економічну, науково-технічну, культурну, фінансову, воєнну, кадрову, екологічну та ін. [1, с. 5-12]. Взагалі, слово «політика» у перекладі з грецької мови означає «мистецтво управління державою». Тобто, політика – це процес управління найважливішими сферами життєдіяльності суспільства (зовнішніми та внутрішніми).

Державна політика багатогранна і проявляється у різних сферах суспільного життя. Це, наприклад, економічна політика (здійснюється економічними засобами), культурно-просвітницька політика (здійснюється засобами виховання, освіти, залучення до культурного надбання), інші види політики. В якості самостійного виду внутрішньої політики держави можна виділити правову політику. Політику держави, яка здійснюється нею шляхом використання правових засобів, прийнято називати правовою політикою. Треба відзначити, що подібне розуміння поняття правової політики (з певними розбіжностями) зустрічається у працях більшості вчених-юристів. Наприклад, М. І. Матузов визначає правову політику як «комплекс ідей, заходів, задач, цілей, програм, принципів, установлень, що реалізуються в сфері дії права і за допомогою права» [2, с. 647]. Іншими словами, правова політика – це сфера відносин, зв'язків та інтересів, що охоплюються поняттям «правовий простір» і об'єктивно потребують регулятивного опосередкування (упорядкованості) з боку публічної влади.

Без правової політики, на думку того ж М. І. Матузова, не можуть бути реалізовані інші види політики. Таке визначення не є ідеальним і страждає певними недоліками. Хоча треба зазначити, що в іншій своїй роботі, що правда більш пізній, він уточнив власне розуміння поняття «правової політики», сформулювавши його наступним чином: «правова політика – це особлива форма виразу державної політики, засіб юридичної легітимації, закріплення і здійснення політичного курсу країни, волі її офіційних лідерів і владних структур. Будучи усвідомленою, консолідованою, ця політика втілюється перш за все в законах, конституціях,

кодексах, інших основних нормативно-правових актах, спрямована на охорону і захист даного соціального ладу, розвиток і удосконалення суспільних відносин» [1, с. 6]. Таке визначення уявляється більш точним і логічним.

На думку А. П. Коробової, правова політика – це діяльність держави, політичних партій, громадських організацій та громадян, пов'язана з державною владою, яка здатна здійснюватися через право [3, с. 148]. В цілому така позиція щодо визначення правової політики є логічною. Хоча при цьому, і це треба відмітити, вона має свої недоліки. Можливо авторові слід було сконцентруватися на тому, що основним суб'єктом такої політики виступає держава, оскільки вона виступає єдиним суб'єктом, який формує право взагалі.

Як зазначає Ю. А. Крохіна, правова політика – це науково обґрунтована, послідовна і системна діяльність державних і муніципальних органів по створенню ефективного механізму правового регулювання, цивілізованому використанню юридичних засобів в досягненні таких основних цілей, як найбільш повне забезпечення прав і свобод людини, зміцнення дисципліни, законності і правопорядку, формування правової державності і високого рівня правової культури в житті суспільства і особистості [4, с. 133]. Схоже за змістом визначення поняття правової політики пропонує і В. Селіванов, на думку якого остання є певною формою безпосереднього правового вираження державної політики у будь-якій сфері суспільного життя, яке упорядковується та управляється спеціально уповноваженими особами органів державної влади і органів місцевого самоврядування [5, с. 9]. За своєю суттю це процес формування заснованих на принципах верховенства права і здійснення за допомогою правових засобів ідей, мети, принципів, програм, заходів тощо державної влади у різних сферах життєдіяльності суспільства.

Схожої точки зору щодо визначення правової політики дотримуються й інші науковці. Вони також вважають, що правовою політикою треба визнавати політику, яка здійснюється правовими засобами, засобами права, інакше кажучи політика у сфері права. Так, наприклад, О. М. Яковлев, ототожнює поняття «правова політика» і «юридична політика». При цьому, зміст поняття «юридична політика» він трактує як політику держави в області права [6, с. 42]. Деяко схожу думку має й І. М. Приходько. Він визначає правову політику як систему заходів, що здійснюються державними органами від імені держави у сфері права [7, с. 156]. Вживання сполучення «правова політика» в такому сенсі зустрічається і в інших авторів, наприклад, у І. С. Морозової [8, с. 151], В. В. Соловйова [9, с. 148].

В теорії права правову політику пропонується розглядати у двох аспектах: у широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні правова політика представляє собою «державну політику організації і управління сукупністю сфер суспільних відносин задля досягнення на основі права легітимними засобами загального блага, задоволення публічних інтересів, вирішення певних завдань, обумовлених реальними актуальними загальносуспільними, публічними потребами та інтересами». У вузькому ж розумінні правова політика – це діяльність держави у сфері права, тобто у сфері «юридичних відносин, побудові та функціонування цілісної правової системи» [10, с. 14]. З таким підходом щодо визначення правової політики погоджується й О. Ю. Рибаків. Він також вважає, що треба відмежовувати поняття правової політики у широкому та вузькому розумінні. Так, у широкому розумінні «правова політика – це діяльність державних і муніципальних органів, громадських об'єднань, окремих осіб, що включає систему ідей, цілей, мір і засобів, що забезпечують функціонування та відтворення правового механізму, спрямована на здійснення інтересів, прав і свобод особистості у взаємодії з її обов'язками», а у вузькому – вироблення і реалізація тактики і стратегії в області створення і застосування права на загальних принципах гуманізму» [11, с. 72].

Насправді, існуючі різні підходи до визначення поняття «правова політика» об'єднує лише кінцева мета – з'ясування сутності цієї правової категорії. Підсумовуючі вищенаведене, можна зробити проміжний висновок про те, що правова політика представляє собою діяльність представників державної влади (законодавчої, виконавчої та судової), заснована на нормах міжнародного та вітчизняного права і спрямована на створення та врегулювання суспільних відносин у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Будь-які сфери суспільного життя регулюються правом, а конкретно нормами права, тому завданням правової політики є формування правової держави. Як вірно зауважили М. І. Панов та Л. М. Герасіна – «за своєю сутністю та соціальними цілями правова політика має відігравати роль особливого і необхідного компонента державної політики, головного засобу юридичної легітимзації правлячої еліти, має сприяти закріпленню і забезпеченню політичного курсу країни, який санкціонований волею народу і сприйнятий його політичними лідерами» [12, с. 36-37].

Складовою правової політики виступає «кримінально-правова політика» або ж «кримінальна політика». Про тотожність цих понять зазначає Н. О. Лопашенко [13, с. 4]. З цією позицією важко не погодитися, тому надалі ці поняття будуть використовуватися як ідентичні. Хоча існує думка про те, що «сучасна кримінальна політика значно ширша за своїм змістом, аніж криміна-

льно-правова політика. По відношенню до кримінально-процесуальної та кримінально-виконавчої галузі правова політика виконує методологічну роль» [14, с. 101].

Як зазначають вітчизняні вчені, в Україні відсутня єдина концепція кримінально-правової політики держави. Існує багато наукових праць, в яких висвітлюється проблема визначення поняття «кримінально-правової політики», її правової та соціальної сутності, мети та застосування у різних сферах життєдіяльності суспільства. Як відомо, одним із найважливіших напрямів внутрішньої політики будь-якої держави у будь-який історичний період є забезпечення законності та правопорядку, що включає в тому числі й протидію злочинності [15, с. 78]. Інші вчені-криміналісти цей прояв внутрішньої політики держави називають саме кримінальною політикою. Так, зокрема, М. О. Беляєв вважав, що кримінальна політика – це заснований на об'єктивних законах розвитку суспільства напрям діяльності державних та громадських органів та організацій по охороні інтересів трудящих від злочинних посягань шляхом застосування покарання чи таких, що замінюють його, заходів адміністративного чи громадського впливу щодо осіб, які вчинили такі посягання, а також шляхом попередження злочинів за допомогою погрози застосування покарання [16, с. 15]. У свою чергу, А. С. Молодцов та Є. В. Благоев також розуміли кримінальну політику, як «обумовлену об'єктивними закономірностями розвитку радянського суспільства діяльність держави, її органів, трудових колективів і громадських організацій з охорони інтересів радянського народу і соціалістичного суспільства від суспільно небезпечних посягань шляхом встановлення і застосування кримінальної відповідальності або ж заходів адміністративного, дисциплінарного або громадського впливу з метою попередження злочинів з боку як осіб, що їх вчинили, так і інших громадян» [17, с. 5].

У рамках кримінальної політики вирішуються такі проблеми правового характеру, як встановлення підстав і принципів кримінальної відповідальності, визначення переліку злочинних діянь, видів покарань й інших мір кримінально-правового характеру, що можуть бути застосовані за вчинення суспільно небезпечних діянь тощо. Кримінальна політика, на думку Н. О. Лопашенко – це частина внутрішньої політики держави, напрямок її діяльності у сфері охорони демократичного суспільного строю від злочинних посягань, який полягає в виробленні і формулюванні ідей та принципових положень, форм і методів кримінально-правового впливу на злочинність в цілях її зниження і зменшення негативного впливу на соціальні процеси [13, с. 17]. Дещо схоже розуміння кримінально-правової політики виказує Д. А. Шестаков. Він під кримінально-правовою політикою розуміє частину

загальної політики реагування на злочинність (кримінологічної політики), яка полягає в регулюванні державою кримінально-правової реакції на злочинність [18, с. 156].

Цікаву точку зору щодо визначення кримінальної політики має І. Е. Звечаровський. Він під кримінальною політикою розуміє вироблений державою і заснований на об'єктивних законах розвитку суспільства напрям діяльності спеціально уповноважених на те державних органів та організацій по охороні прав і свобод людини та громадянина, суспільства і держави в цілому від злочинних посягань шляхом застосування покарання та інших заходів кримінально-правового характеру до осіб, що вчинили такі посягання, а також шляхом попередження злочинів за допомогою правового виховання, погрози застосування кримінального покарання та заходів профілактики індивідуального і спеціально-кримінологічного характеру [19, С. 74]. Таке розуміння сутності кримінальної політики вбачається занадто широким та перенавантаженим кримінологічними характеристиками. Але сам напрям думки автора є достатньо перспективним.

Треба зазначити, що в науці існує три основні підходи до розуміння сутності кримінальної політики. Так, за думкою М. Ю. Вороніна кримінальна політика включає, по-перше, сукупність заходів кримінально-правового впливу на злочинність; по-друге, здійснення заходів щодо соціальної профілактики злочинності, що впливає на її детермінанти, а також застосування кримінально-правових заходів; по-третє, широкий спектр заходів, починаючи від кримінально-правових і завершуючи заходами соціального розвитку [20, с. 17]. Таким чином, можна сказати, що не існує єдиного визначення поняття «кримінальної політики» або «кримінально-правової політики». Важливим є не формулювання визначення, а встановлення сутності явища, яке називають кримінальною політикою, кримінально-правовою політикою, політикою у сфері протидії злочинності та інше.

Зміст та мета кримінальної політики – протидія злочинним проявам та забезпечення правопорядку, а форма – правотворча та правозастосовна діяльність відповідних органів державної влади. У науці існує й інша точка зору щодо сутності та змісту кримінальної політики. Так, з позиції кримінального права, кримінально-правовою політикою пропонують вважати діяльність держави, об'єкт якої – суспільні відносини, зміст – визначення цілей, завдань та принципів реагування на злочини, а також використання кримінально-правових засобів відповідно до обраної цілі, завдань та принципів діяльності [21, с. 59]. Ключовим у даній позиції є те, що головним чинником кримінальної політики виступає кримінальний закон, у якому закріплений склад злочину та покарання за вчинення цього злочину. Така точка зору викликає більше питань

аніж відповідей, зокрема, чи може кримінальна політика обмежуватися лише нормами кримінального права чи ні?

Основним висновком цієї частини статті є те, що мета кримінально-правової політики держави – мінімізувати злочинний вплив на суспільство. З цією метою перекликається зміст кримінальної політики – це протидія (саме протидія, а не боротьба, оскільки боротьба передбачає кінцеву перемогу однієї зі сторін конфлікту) злочинності у всіх її проявах. Формою ж кримінально-правової політики виступає правотворча та правозастосовна діяльність відповідних органів державної влади у сфері протидії злочинним проявам.

Щодо злочинів, об'єктом кримінально-правової охорони яких виступають суспільні відносини у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів. Такі злочини пропонуємо називати земельними злочинами. Для більшої визначеності пропонується наступне поняття земельних злочинів. Так, земельними злочинами можна вважати суспільно небезпечні винні діяння (дія або бездіяльність), передбачені в Особливій частині КК України, які вчинюються відповідними суб'єктами та посягають на відносини у сфері охорони, раціонального використання та відтворення земельних ресурсів.

У чинному Кримінальному кодексі України до земельних злочинів відносяться: самовільне зайняття земельної ділянки (ч. 1 та 2 ст. 197-1), забруднення або псування земель (ст. 239), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1), незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2), безгосподарське використання земель (ст. 254). Але ці злочини «розкидані» по різних розділах Особливої частини, наприклад, злочин передбачений ст. 197 «Самовільне зайняття земельної ділянки» знаходиться у Розділі VI «Злочини проти власності». Інші злочини, предметом яких є земельні ресурси, розміщені законодавцем у Розділі VIII «Злочини проти довкілля».

Визначаючи діяння як кримінально-каране необхідно враховувати всі підстави та умови його криміналізації. Треба наголосити, що процес криміналізації пов'язаний з механізмом законодавчої техніки. Криміналізація передбачає визнання певного діяння злочинним. Це фіксується у нормативно-правовому акті – законі про кримінальну відповідальність. Даний процес здійснюється відповідно до загальних принципів законотворчої діяльності та принципів кримінально-правової політики.

Список використаних джерел:

1. Матузов Н. И. Актуальные проблемы российской правовой политики / Н. И. Матузов // Государство и право. – 2001. – № 10. – С. 5-12.

2. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н. И. Матузова и А. В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. М. : Юрист, 2001. – 776 с.
3. Коробова А. И. Некоторые спорные проблемы учения о правовой политике / А. И. Коробова // Правоведение. – 1997. – № 4. – С. 147-148.
4. Крохина Ю. А. Правовая политика и правовая жизнь: Круглый стол / Ю. А. Крохина // Право и политика. – 2001. – №3 – С. 132-135.
5. Селіванов В. Правова політика України / В. Селіванов // Право України. – 2001. – № 12. – С. 6-15.
6. Яковлев А. М. Уголовная политика и проблемы криминализации / А. М. Яковлев // Проблемы советской уголовной политики / Отв. ред. А. И. Коробеев. – Владивосток, 1985. – С. 41-43.
7. Приходько И. М. Роль юридических ограничений в осуществлении правовой политики в России / И. М. Приходько // Правоведение. – 1997. – № 4. – С. 156-157.
8. Морозова И. С. Место и роль льгот в правовой политике государства / И. С. Морозова // Правоведение. – 1997. – № 4. – С. 150-151.
9. Соловьев В. В. О понятии и приоритетах современной правовой политики / В. В. Соловьев // Правоведение. – 1997. – № 4 – С. 148-149.
10. Селіванов В. Правова політика України / В. Селіванов // Право України. – 2001. – № 12. – С. 6-15.
11. Рыбаков О. Ю. Правовая политика как юридическая категория: понятие и признаки / О. Ю. Рыбаков // Журнал российского права. – 2002. – № 3. – С. 71-78.
12. Панов М. Правова політика як універсальний феномен соціального буття / Панов М., Герасіна Л. // Право України. – 2001. – № 8. – С. 36-40.
13. Уголовная политика / Н. А. Лопашенко. – М., 2009. – 608 с.
14. Лесников Г. Ю. О современных тенденциях уголовной политики России / Г. Ю. Лесников // Российский криминологический взгляд. – Ставрополь, 2006, № 2. – С. 99-107.
15. Загальна теорія держави та права / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін. За ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. – Харків: Право, 2002. – 432 с.
16. Беляев Н. А. Уголовно-правовая политика и пути ее реализации / Н. А. Беляев. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та. 1986. – 176 с.
17. Молодцов А. С. Понятие и основные направления уголовной политики и участие общественности в борьбе с преступностью / Молодцов А. С., Благоев Е. В. – Ярославль, 1987. – 50 с.
18. Шестаков Д. А. Российская уголовно-правовая политика под углом зрения исторической тенденции к смягчению репрессии / Шестаков Д. А. // Правоведение. – 1998. – № 4. – С. 154-161.
19. Звечаровский И. Э. Современное уголовное право России: понятие, принципы, структура / И. Э. Звечаровский. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – С. 98.
20. Воронин М. Ю. Уголовная политика: понятие, история возникновения и развития / М. Ю. Воронин. – М., 2000. – 350 с.
21. Кленова Т. В. Квалификация преступлений и уголовная политика / Т. В. Кленова // Государство и право. – 2012. – № 4. – С. 55-63.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2013
